

ह्रिपएको संक्षिप्त अवधारणा

● क्याप्टेन नैनासिँ गुरूड (दोर्जे लोपन)

विषय प्रवेश

बुद्ध धर्ममा बैशाख पूर्णिमाको दिन आफैमा महत्वपूर्ण मानिन्छ। अहिसांको पुजारी शान्तिको अग्रदुत तथा एशियाको तारा सिद्धार्थ गौतम बुद्धको जन्म बैशाख पूर्णिमाको पावन अवसरमा यही पुण्य तिथीमा उहाँले बुद्धत्व प्राप्त गर्नु भएको हो। महापरिनिर्वाणसहित तीन संयोगहरू परेको कारण बैशाख पूर्णिमाको दिनलाई संसार भरी विशेष दिवसको रूपमा मानिन्छ। यो २५७० औं बुद्धजयन्तीको अवसरमा मलाई Buddhism Digital Library (BDL) Inc, USA ले गुरूडहरूले मान्ने बुद्ध धर्मको आधारमा (ह्रिपए) गर्ने विधि बिधानको बारेमा एउटा अवधारणा लेखिपठाउनु भन्ने पत्र आएकोले सोही बमोजिम मैले जाने बुझेको र अनुभवमा भएको विषय बस्तुहरूलाई संक्षिप्त रूपमा राख्ने प्रयास गरेको छु।

यो (ह्रिपए)को बिधानहरू ह्युलये (प्ये) खत्यालये (क्ष्या) भनेभै गाउँ ठाउँमा चलेको चलन चल्ती र गुरू परम्परा अनुसार धेरथोर फरक भए पनि मूल सार एउटै हुन्छ। २५७०औं बुद्ध जयन्तीको उपलक्षमा सम्पूर्ण दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूलाई हार्दिक शुभकामना! बुद्ध धर्मको ज्योति संसारमा चारैतिर सूर्यको किरण भै फैलिरहोस्। केही त्रुटिहरू भएमा क्षमा प्रार्थी छु।

लामा गुरूहरूद्वारा गरिने ह्रिपएको इतिहास

बुद्ध सम्प्रदायक लामा गुरूहरूले शताब्दीऔं पहिलादेखि मृतकको काजक्रिया (टुन्डा च्याडपर) गर्दै आएको बुझिन्छ भने ल्हेब्री र पच्यु गुरूहरूले शताब्दीऔं देखि नै मृतकको तीन दिने अर्घो (ह्रिपए) गर्दै आएका थिए।

हाम्रो तमू जाति मङ्गोलीयादेखि चीन, तिब्बत, मनाङ, मुस्ताङ हुँदै कयौं वर्ष पहिला क्वोलासौँथरमा आई बसोबास गरेका रहेछन्। जुन ठाउँलाई आजकल तमूहरूको पुख्र्यौली थलो भनेर प्रख्यात छ। त्यहाँ केल्बुरुचेल्हे नामक घले राजाले राज गर्दथे। यी सबै कहानीहरू पच्यु र ल्हेब्री गुरूहरूको प्येताँ ल्हुताँमा आउछ भनि मैले बिस्वास गरेको छु।

लामा गुरू, पच्युगुरू, ल्हेब्रीगुरू गरी यी तीनओटै गुरूहरू आ-आफ्नो पुख्र्यौली थलो देखि चुँसी भएर क्वोलासौँथर आएको बुझिन्छ। त्यस कारण पुरानो बृद्धहरूले के भन्थे भने भोट मनाङ (नारखोला) मा चुँसी नभएको लामा, लामा होइन भन्ने भनाइ थियो। त्यस्तै ल्हेब्री गुरूहरू (लौरी प्रोसो) मा चुँसी भएको बुझिन्छ। पच्यु गुरूहरू (उईसो चौरू) भन्ने ठाउँमा चुँसी भएको बुझिन्छ। हिमाली भेग मनाङ, मुस्ताङ (लौरी प्रोसो) अनि (उईसो चौरू) देखि क्वोलासौँथर आई बसोबास गरेको ल्हेब्री र पच्यु गुरूहरूले त मृतकको तीन दिने ह्रिपए नै गर्दै आएको बुझिन्छ। तर,

लामाहरूले नरखोलादेखि नै टुन्डा च्याङपर गर्दै आएका थिए ।

तमूहरू क्वोलासौँथर पुर्खौली थलोमा आई बसोबासको केही सालपछि क्वोलामा (चिमि उइतु) नामको व्यक्तिको मृत्यु भयो । चिमि उइतुको ह्विए स्याङलो पच्युगुरूले मात्र गरेको रहेछ । त्यसमा ल्हेब्रीगुरू सामेल थिएन । चिमि उइतुको मृत्यु पछि आस्योदेखि आस्योक्वै लुगा र स्योना (पाना) नदिइकन (पए) गरेको बुझिन्छ । यो कुरा पच्यु गुरूहरूको पएमा सेरगा गीत गाउँदा बुझ्न सकिन्छ ।

चिमि उइतुको पएमा स्याङलो पच्यु गुरूले आफ्नै तान्त्रिक ज्ञानदेखि डिकुरी अथवा प्ल बोल्ने गरी सबैलाई चकित गरायो । चिमि उइतु तपाईँ स्वर्ग गयो कि गएको छैन भन्दा, म स्वर्ग पुगेँ । खाना लाउन पायो कि पाएन भन्दा पाएँ । मलाई केही दुख छैन भनेर जवाफ पाएपछि घर, परिवार, छोरी, ज्वाँइ, आस्यो, इस्टमित्रहरू सबैको चित्त बुभ्र्यो । चिमि उइतुको पए अर्घौँ गरेको केही महिनादेखि क्वोलासौँथर बस्ती माथी डाँडाको बुगिनीमा एउटा किरा कराउन थालेछ । जुन किरालाई हामी लेकाली तमूहरूको भाषामा (ज्योई) भनिन्छ । खास भाषामा त्यस किरालाई (इयाङ्कुरी) नामले चिनिन्छ । क्वोलासौँथरको मानिसहरूले त्यो बुकिनीको डाँडामा किरा कराउन थाले पछि अनेक शंका अपशंका गरेकन् ।

एकदिन मनाङ नारखोलादेखि ठुलो लामा गुरू क्वोलासौँथरको आउँदै रहेछ । क्वोलासौँथरको डाँडा बुगिनीमा आइपुग्दा, उनले इयाङ्कुरी किरा कराइ रहेको देख्नुभयो । लामा गुरूसँग अदृष्य कुरालाई पनि देख्न सक्ने शक्ति थियो । वहाँले यो

साधारण इयाङ्कुरी किरा होइन, यो कुनै मृतकको आत्माचित्त कराइ रहेको छ भनि चिने पछि गुरूले सोध्नु भयो, 'तपाईँ को हो ? यहाँ किन रोइबसेको?' त्यो युगमा चरा चुरूङ्गी र पशुहरू सबै बोल्थ्यो भन्ने गरिन्छ ।

इयाङ्कुरीले आफु क्वोलासौँथरको चिमि उइतु भन्ने व्यक्तिको आत्मा चित्त रहेको, मृत्यु भए पछि स्याङलो पच्यु गुरूले पए गरेपनि आफ्नो आत्मा चित्त नतरेको बताएछन् । अनि उनले आफुले धेरै दुख पाएकोले अरूले सुनोस थाहा पाओस् भनेर क्वोलासौँथरको बुगिनी डाँडामा रोइकराइ बसेको बताए छन् ।

इयाङ्कुरीले लामा गुरूलाई क्वोलासौँथर पुगेर क्वोलाका घले राजा र आफन्तहरूलाई खबर गरिदिन पनि अनुरोध गरेछन् । उनले फेरी (लौरी मोसा) देखि ल्हेब्रीगुरू र उइसो चौउरीदेखि पच्यु गुरू बोलाएर (पाँचुकाँ) घनपोखरा गाउँदेखि आस्यो टालो र स्योनपा गरी पए गर्नका लागि भनिदिन पनि खनुरोध गरेपन् ।

लामा गुरूले चिमि उइतुको खबर क्वोलासौँथरको राजा र आफन्तहरूलाई सुनाइ दिए । चिमि उइतुको खबर पाएपछि क्वोलासौँथरमा राजाले पच्यु गुरू, ल्हेब्रीगुरू, चिमि उइतुको परिवार, भद्रभलादमी र बुद्धीजिवी जम्मा गरी एउटा बैठक राख्यो । घले राजाले पच्यु गुरूले मात्रै गरेको पएले मृतकको आत्मा नतर्दो रहेछ, अव पए गर्दा लामा गुरूलाई पनि सामेल गर्नु पच्यो भनेछन् । त्यसबेलासम्म लामा गुरूडहरूले टुन्डा च्याङपर मात्रै गर्दै आएका थिए ।

लामागुरूले आफुसँग टुन्डा च्याङपर गर्ने मात्र किताब भएकोले ह्विएमा पढ्ने किताब नभएको

बताएछन् । घले राजाले क्वोलासौँथरमा अर्घौँको अभिभारा लामा गुरू र ल्हेब्री गुरूले मात्रै पाउने घोषणा गरेऽन् । पच्युगुरूलाई पए थाल्ने अमिभार दिएछन् । यसरी कुनै पनि ह्रिपए गर्दा, तोकिएको समयमा पच्यु गुरूले पए चुँसी गर्ने र लामा तथा ल्हेब्री गुरूहरूले जग्गे तयार गरी पए गर्ने चलन बसेछ ।

घले राजाले लामा गुरूलाई ह्रिपएमा सामेल गरायो । लामा गुरूसँग ह्रिपएमा पढ्ने नभएकोले

बोनरो ल्हेब्रीले लामा गुरूलाई आफुले पढ्ने मुखाकार पे सिकाए । क्वीउडु लामाले उमी लिपिमा लेखि त्यसलाई किताब बनायो भन्ने लोताँसोताँ रहेको छ । तर, आजकल मलाई यस्तो लाग्छ कि किताब त बन्यो । तर रिन्पोछे गुरूसँग रजिस्ट्रेसन नगरेकोले बुद्ध धर्मको शास्त्र किताब (पेचा) दुनियाको कुनै मुलुकमा जानु भए पनि पाउँछ । तर यो गुरूड जातिको (ह्रिपए) मा

लामाले पढ्ने किताब नेपाल, भुटान, तिब्बत, चिन, इन्डिया अरू कुनै पनि देशमा पाउँदैन । यो किताब गुरूड जातिको तीन दिने (ह्रिपए) मा मात्रै सिमित छ ।

केही दशक पहिला ह्रिपएमा पशु बलि दिने चलन पनि थियो । लामा गुरूहरूले पशु बणि्ल दिने काम धेरै पहिला नै छोडी सक्यो । तर, ल्हेब्री गुरू र पच्यु गुरूहरूले निरन्तर गर्दै आएको छ । कुनै पनि धर्ममा पशु बलि दिइ पूजा गर्ने चलन उपयुक्त होइन । पशु बलि दिएर पूजा गर्ने चलनलाई हामीले छोड्नु पर्छ भन्ने मेरो बिचार हो । यो बिचार स्विकार्नु भयो भने ठुलो पुण्य पाउने छ ।

विसं २०१४ सालमा मनाङ, नाराखोला र मुस्ताङदेखि ठुलठुलो लामा गुरूहरू पोखरा आई बगरमा ३ दिनसम्म बुद्ध सम्मेलन राखेको थियो । त्यस सम्मेलनमा गण्डकी प्रदेशका धेरै जसो लामा गुरूहरू सहभागी भएका थिए । मनाङ, नाराखोला र मुस्ताङदेखि आएको लामा गुरूले दुई वटा एजेन्डा राखेका थिए ।

१. कुनै पनि बुद्ध पूजा र मृतकको पएमा पशु बलि नदिने ।
२. मृतकको घेवा वा आर्घौँमा तीन दिने (ह्रिपए) छोडी टुन्डा चयाडपर गर्ने ।

उक्त गोष्ठीमा केही लामाहरू आएनन् । जुन लामा गुरूहरू आउनु भयो त्यसमा दुई भाग भयो । मेरो पिता लामा (पैडी) ज्योतिष चमरू लामा त्यस मिटिङमा सामेल हुनुहुन्थ्यो ।

पहिलो समुहका लामा गुरूहरूले अब हामीले (ह्रिपए) गर्दैनौ । पूजा र पएमा पशु बलि पनि गर्दैनौ भनि मन्जुर भइ लेखेको लिखितममा सही छाप लगाई घर गए ।

दोस्रो थरी लामा गुरूहरूले हाम्रो हिजोको परम्परादेखि चलि आएको संस्कारलाई छोड्दैनौ भनि लिखितम कागजमा सहिछाप नगरी घर फर्किए ।

यसको परिणाम आज हाम्रो अगाडि छ । अझै पनि केही व्यक्तिहरूले (ह्रिपए) गर्दै आएको छ । पशु बलि पनि चढाइरहेको छ ।

२०१४ सालको बगरमा भएको सभाको समयमा म स्वयम् सोल्जर्स बोर्ड ट्रेनिङ हाई स्कुल, रामघाट पोखरामा अध्ययन गर्दै थिएँ । जुन स्कुललाई अहिले अमरसिंह माविको नामले चिनिन्छ । म त्यतिखेर १२ वर्ष उमेरको भए तापनि मैले त्यो लामाको सामेलमा भएका कुराहरू बारे बुझ्ने मौका पाएँ । यद्यपी सानो उमेरको हुनाले सबै कुरा थाहा नहुन सक्छ ।

क्वोलासौँथरमा घले राजाले राखेको गोष्ठीमा लामा गुरूहरूलाई ३ दिने ह्रिपएमा सामेल गराए पछि लामा गुरूहरूले पशु बलि दिइ ३ दिने (ह्रिपए) गर्दै आएको बुझिन्छ । हाम्रो पुर्खाहरूले कति ठुलो पाप कर्म गर्दै आएका रहेछन्, जस्को मूल्याङ्कन गर्नु सक्दैनौ । पछि लामा गुरूहरूसँग ह्रिपए थाल्ने, अलै, प्ल बनाउने वेद लामा गुरूसँग पनि भएकोले पच्यु गुरूहरू बिना पनि लामाले ह्रिपए गर्न सक्ने सुविधा छ ।

ल्हेब्री र पच्यु गुरूहरूले गर्ने ३ दिने ह्रिपएमा परम्परा अनुसार पशु बलि दिने चलन अझै पनि कायमै छ । हामीहरूले कति ठुलो पाप गरिरहेको छौँ । फेरी लेख्दै छु, जुन पशु बलि दिएर पूजा गर्ने विधि कुनै पनि धर्म शास्त्रमा छैन ।

तीन दिने ह्रिपएमा पशु बलि दिने कारणहरू

१. पए थाल्ने बेलामा (थिच्यु) भनेर एउटा बाखा पच्युगुरूलाई ।

२. पए थाल्ने राती (क्युक्क्या) भनेर एउटा बाखा ल्हेब्रीगुरूलाई ।

३. पए थाल्ने राती (सिन्कु) भाले भनेर एउटा कुखुराको भाले पच्युगुरूलाई ।

४. पए थाल्ने दोस्रो दिनमा (सस्यो) भनेर एउटा बाखा ल्हेब्रीगुरूलाई ।

५. पए थाल्ने तेस्रो दिन बिहना (डौक्यु) भनेर एउटा भेडा ल्हेब्रीगुरूलाई ।

६. पए थाल्ने तेस्रो दिन बिहना (गोक्यु थुक्यु) भनेर दुई वटा ल्हेब्रीगुरूलाई ।

नोट: एउटा (प्ल)मा २ भेडा । यदि प्ल २ वटा छ भने ४ भेडा यसै जान्छ ।

७. चल्ला निकाली सकेको कुखुराको १ पोथी ल्हेब्रीगुरूलाई ।

हामी तमूहरूले आफ्नो पितृलाई स्वर्ग तार्ने भनेर कति पशुको बलि दिई रहेका छौँ? पशुबलि दिई आफ्नो पितृलाई त स्वर्ग तारूला । तर, त्यो पशुको आत्मा (चित्ता)लाई कसले स्वर्ग तर्ने? यो बडो गम्भीर प्रश्न हाम्रो अगाडि छ ? हामी सबैले बिचार गरौँ । पशु बलि दिने आज पनि यो चलन कुनै कुनै ठाउँमा कायम नै छ । पशु बलि नदिईकन पए गरे पनि हाम्रो गुरूड समाजमा पए समाप्त भएको भोलीपल्टको विहनाको खानामा (प्रेँटा) भनेर इष्टमित्रहरूलाई मासुभात खुवाउने चलन अझै पनि छ । धेरैजसो परिवारहरूले त (फ्रेस हाउस) देखि मासु ल्याएर पकाई खुवाउने गर्दै आएको छ । कुनै परिवारले त बाखाको खसी काटी पकाई खुवाइ रहेका छन् । यति ठुलो पाप

कार्य हामीहरूले गर्दै आईरहेका छौं । बिचरा त्यो बलिमा परेको पशुहरू कुनै युगमा हाम्रो बाबा, आमा, दाजु, भाई, तथा दिदी बहिनीको नाता थियो होला । कुनै न कुनै नाता अवश्य थियो होला । तपाईं हामीले तिनी निर्दोष पशुलाई बलि दिएर कति ठुलो पाप गरेका छौं । भगवान बुद्धले भन्नु भएको छ, एक पाली पाएको मनुष्य चोलामा धर्म गर्नु उत्तम कार्य हो । धर्म गर्नु भन्दा प्राणीहरूको प्राण बचाउनु अझै ठुलो धर्म हो ।

त्यसैले, भगवान बुद्धले भन्नु भएको छ, सकेसम्म जाँड, रक्सी, मादक पदार्थ चुरोट, तमाखु, धुम्रपान मासु नखाएको राम्रो । मैले यस विषयमा २०७९/०७/१९ गतेको (मुक्तिको लागि स्वच्छ मार्ग) को किताबमा लेखि प्रचार गरिसकेको छु । खासमा मासु खानु नै हुँदैन भन्ने कुरा होइन । तर, नखाएको राम्रो । आफुले मारेर नखानु । खान मन लाग्यो भने फ्रेस हाउसदेखि काटेको मासु ल्याई खानु भन्ने भक्तजनहरूलाई मेरो सल्लाह सुझाव छ । आफ्नो हातले प्राणीलाई कहिलै हत्या नगर्नु । प्राणीहरूलाई हत्या गर्नुलाई आदेश पनि न दिनु । प्राणी मार्नु भन्दा पहिला मलाई २ किलो मासु राखी दिनु भनि एडभान्स बुक गरी पैसा पनि नदिनु । यो मेरो सबैमा अनुरोध तथा सुझाव छ । तमू जातिमा गरिने तीन दिने ह्विएमा राम्रोसंग पए दिन हेर्ने विधि पनि छ । टुन्डा च्याडपर गर्नुलाई दिन हेर्नु पर्दैन । ३ दिने ह्विएमा दिन हेर्नका लागि पैंडी ज्योतिषलाई निमत्याउनु पर्छ । नराम्रो दिनमा पए थाल्यो भने घटना नभई छोड्दैन । यस कारण पए दिन एकदम राम्रोसंग हेर्नु पर्छ ।

ह्विएमा पए सिंगार जुराउने बारेमा

पए सिंगार ४ वटा हुन्छन् । जस्मा प्रत्येक वर्ष १

वटा सिंगार चै मरेको हुन्छ । मरेको सिंगारलाई लिई पए गर्नु हुँदैन । कर्ताको घरमा मृत्यु हुन्छ । प्रत्येक वर्ष ३ वटा सिंगार जिउँदो हुन्छ । पए दिन हेर्दा, त्यो ३ सिंगारदेखि एउटा सिंगारलाई लिएर हेरिन्छ । प्रत्येक सिंगारलाई ३ नक्षत्रले भोग गरेको हुन्छ । जस्तो कि च्युलो, तल्हो, प्रलो, ल्होसुम खम, तपु तथा सिंगार सिजे । उत्तरा फल्गुनी, हस्त र चित्र नक्षत्र ।

चार प्रकारको पए सिंगारले यसो भन्छ

१. तवूतय सिंगार— यो सिंगारमा ह्विए गर्न हुन्छ कि हुँदैन भन्दा, हुन्छ भन्यो ।
२. ग्याल्मे ग्याल्सी सिंगार— यो सिंगारमा ह्विए गर्दा ग्यालामु भन्यो ।
३. गोमा गोसी सिंगार— यो सिंगारमा ह्विए गर्दा, पितृको चित्त बुज्छ भन्यो ।
४. छैमै छेप्टु सिंगार— यो सिंगारमा ह्विए गर्दा, परिवारको आयु बढ्छ भन्यो ।

चार प्रकारको सिंगार कुन ठाउँमा बस्दा कुन ज्योमस्योले दिएको भन्ने बारेमा

१. तवूतय सिंगार मुक्तिनाथमा तपस्या गरी बस्ने, लक्षा पहानी नाम गरेको ज्योमस्योले दिएको नक्षत्र उत्तर फाल्गुनी, हस्त र चित्र हुन् ।
२. ग्यल्मे ग्याल्सी सिंगार, चो नासामा तपस्या गरी बस्ने, ओम पहानी ज्योमस्योले दिएको । नक्षत्र आद्रा, पुर्नवसु र तिष्वे हुन् ।
३. गोमा गोसी सिंगार, मुइज्युमा तपस्या गरी बस्ने, डिमा पहानी ज्योमस्योले दिएको नक्षत्र अनुराधा, जेष्ठ र मूल हुन् ।
४. छैमै छेप्टु सिंगार, चामेमा तपस्या गरी बस्ने, शर्मा पहानी ज्योमस्योले दिएको नक्षत्र

पूर्वभद्रा, उत्तरभद्रा र रेवाती हुन् ।

चार सिँगार मरेको विवरणः

- (क) च्युलो, तलो, प्रलो, वर्ग आउँदा, तवुतय सिँगार मरेको हुन्छ ।
- (ख) हिलो, फोलो, सवारी वर्ग आउँदा, ग्याल्मै ग्याल्सी सिँगार मरेको हुन्छ ।
- (ग) लौलो, लहुलो, ज्यलो वर्ग आउँदा, गोमा गोसी सिँगार मरेको हुन्छ ।
- (घ) तोलो, खिलो, मुवरू वर्ग आउँदा, छैमै छैट्टु सिँगार मरेको हुन्छ ।

मरेको सिँगारमा ह्रिपए गर्नु हुँदैन, फलिफाप हुँदैन मृतक मृत्यु भए पश्चात घाटमा अन्तिष्ठी गरे पछि छोराहरूले कपाल खौरिएर सेतो लुगा लुगाएर नुन नखाई क्रिया बस्ने चलन छ । तर, मैले पएको बारेमा लेखेकोले यस सम्बन्धमा धेरै जान चाहन्न । मेरो भनाई यो हो क्रिया पुत्रहरू पञ्चशील र अष्टशिलमा बस्नु पर्छ भन्ने सल्लाह दिन्छु । मृतकको पए गरे पनि च्याडपर गरे पनि मृतकको मृत्यु भएको ४९ दिन भित्र पए गरेको राम्रो ।

ह्रिपएको दिन हेरउदा बिचार गर्नुपर्ने कुराहरू

ह्रिपए गर्नु छ भने मृतकको मृत्यु भएको जोर महिना र जोर सालमा हुँदैन । मरेको महिना र मरेको सिङारमा पनि हुँदैन । औँसी र पूर्णिमाको तिथीमा पनि हुँदैन । चतुर्दशी, एकादशी पञ्चमी तिथीमा पनि हुँदैन । महिनाको अन्तिम दिन, औँसीको, षष्ठी, पूर्णिमाको तृतीय तिथीमा पनि पएको दिन दिनु हुँदैन ।

(क)कर्ता परिवारको ल्हो वर्गहरू, त्यस्तै क्रशा गर्ने छोरीको वर्ग, आंस्योको वर्ग, त्हरको वर्ग,

अनि सोग्याको वर्ग, यी सबैको वर्गलाई छलेर दिन निकाल्नु पर्छ । स्यरदो डीमा र बगाले डीमा दुबैमा वर्ग छल्नु पर्छ । स्यारदो डीमाले एउटा वर्गले ६० घडी २४ घण्टा भोग गर्छ । पए थाल्ने दिनमा २४ घण्टासम्ममा माथी लेखेको कर्ता छोरी, आस्यो, त्हर, सोग्योको वर्ग (ल्हो) पार्नु भएन । बगाले डिमाले एउटा वर्गले ५ घडी भोग गर्छ । पए थाल्ने समयमा कर्ता छोरी, आस्यो, त्हर, सोग्या र इनीहरूको वर्ग चलिरहेको बेला पए थाल्नु हुँदैन । परिणाम राम्रो हुँदैन ।

- (ख) मृतक मृत्यु भएको जोर महिना र जोर सालमा पए वा ह्रिपएको दिन दिनु हुन्न ।
- (ग) मरेको सिँगारमा पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (घ) औँसी र पूर्णिमा तिथीमा पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (ङ) संक्रान्ति र मसान्तमा पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (च) चतुर्दशी तिथीमा पए दिलन दिनु हुँदैन ।
- (छ) घनिष्ठ नक्षत्रमा पन्चोक पर्छ पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (ज) पंचामी तिथीमा पन्चोक पर्छ पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (झ) एकादशी तिथीमा पन्चोक पर्छ पए दिन दिनु हुँदैन ।
- (ञ) मंगलबारमा पनि पन्चोक पर्छ पए दिन दिनु हुँदैन ।

असुनि (मुरू) भनेको घडीपाला ।

स्वाती मुरू भनेको घडीपाला ।

स्रवान मुरू भनेको घडीपाला ।

अस्लेस मुरू, मुरूको घडीपालाले फेला पार्ने नगर्नु

घटना हुन सकछ ।

ना नोबा र ना रिबा, जस्तो कि चैत्र महिना सर्प वर्गले उज्यालो गरायो ।

दिन हुने र रात हुने, जस्तो कि चैत्र महिना कुकुर वर्गले रात गरायो ।

प्रत्येक सालमा एउटा महिना मरेको हुन्छ । मरेको महिनामा पए दिन दिनु हुँदैन ।

(ट) कुनै मान्छे मलिमासमा मरेको छ भने पए पनि मलिमास महिनामा गर्नुपर्छ ।

(ठ) सोग्या तलो घोडा वर्ग आउँदा, हिलो बिरालो वर्ग सोग्या हुन्छ । म पुष तोलो हो । माघ तोलो खेलाउनेहरूको सोग्या हामीसँग मिल्दैन ।

(ड) पए थाल्ने दिन भन्दा, पहिला लदिन र सिँदिन सोग्याले गर्नुपर्छ । त्यस दिनमा पए सिँगार पनि हुनु पर्छ । लाभ या शुभ बेलामा सोग्याले लदिन सिँदिन गर्नु पर्छ ।

लदिन र सिँदिन गर्ने तरिका

ज्योतिषले दिएको समयमा स्योग्याले आगनमा मान्द्रो बिछाए पछि दिन छोप्ने । मान्द्रोलाई घोप्टो गरी बिछाउने । एक पाथी धान उल्टो गरी पाथीमा भर्ने र मान्द्रोमा उल्टोगरी खनाएर बिसुन (धान) सुकाई राख्ने । ८-४ या ४ रोटी एक बोटल रक्सी, धूप, अक्षता, फूल, सलाई, हाँसी, खारपिटो लिई (बन)मा जाने । पाएसम्म कटुशको रूखको मुनि जाने । त्यहाँ धूप बाल्ने, अक्षता, फूल, रोटी, रक्सी, चढाएर मात्र राख्ने । फलना मृतकको पएको लागि ८वटा कटुशको पात, ८बाट कटुशको दाउरा लैजान आएको छु, भनि पात र दाउरा लिई फर्कने ।

मृतकको घरमा पुगे पछि सुकाएको धानलाई उल्टो फर्की उठाउनु र धानलाई उल्टो पारि ढिकीमा कुट्ने । कुटेको धानलाई नाडलोमा हाली निफन्ने । ५ मुठी जति चामल निकाली पकाउने । त्यो पकाएको भातमा मर्चा हाली मुछ्ने, त्यस मुछेको भातलाई एउटा टपरीमा हाली ८ वटा पात र ८वटा दउरा (जाँड) ८ पात, ८ दाउरा, चामलको अक्षता एउटा चोखो टालोमा पोको पारी कसैले नभेट्ने ठाउँमा राख्ने । यसरी लदिन र सदिन गरिन्छ ।

जुन दिन, जुन समयमा पए थाल्नु छ, त्यतिखेर त्यो चामल अलिकति पच्युलाई, लामालाई र ल्हेप्रेलाई दिएर, पए चुँसी भइसके पछिको ८ दाउरा वा सिठो आगोमा बाली, एउटा दाउरो लामाको डेरामा, पच्यु गुरूको डेरामा, ल्हेप्रेको डेरामा, आँस्योको डेरामा, भान्सामा, आस्योको स्योना पा त्यसै राखेको जाँडा अलिकति लामाको जगोमा, अलिकति गोदामको रक्सीमा हाल्ने । यसरी लदिन र सिँदिन गरिन्छ । लदिन र सिँदिन गर्ने व्यक्ति केटा मान्छे होस् । १८ वर्ष देखि माथीको उमेरको होस् । अनि बाबा, आमा नभएको खोटीले मात्र लदिन र सिँदिन गर्नुपर्छ ।

तम् पएको प्रकारहरू

१. सोपए— यो सोपए भनेको जिवित अवस्थामै अन्तिम संस्कार गर्नु हो ।
२. ह्योपए— यो ह्योपए भनेको दाह संस्कार गरेकै दिनबाट उठान गरिने संस्कार हो ।
३. ह्यिपए— यो ह्यिपए भनेको बिधि बिधान मिलाएर गरिने अन्तिम संस्कार हो ।
४. खुइपए— यो खुइपए भनेको एकरातमा समापन गरिने संस्कार हो ।

५. तुँपए- यो तुँपए भनेको संयुक्त रूपमा गरिने अन्तिम संस्कार हो ।
६. छ्ह्यूपए- यो छ्ह्यूपए भनेको दुई तीन पुस्ताको एकै पटकमा गरिने संस्कार हो ।

ढोसी गर्ने

सबभन्दा पहिला ज्वाँइले ८ वटा रोटी एक बोटल रक्सी एउटा खादा चढाएर आस्योलाई ढोसी गर्ने । त्यस्तै लामा गुरू र पच्यु हाल्ने पए छ भने, पच्यु गुरूलाई पनि ८वटा सेल रोटी एक एक बोटल रक्सी अनि एक/एक वटा खादा चढाएर सम्मानसहित ढोसी गरिन्छ ।

२. ह्विएमा लगभग ५ दिनसम्म समाज दाजुभाइहरू सबै सहभागी हुन्छन् । सबैभन्दा पहिला पएका लागि डेरा बनाउनु पर्ने हुन्छ ।
३. दोस्रो दिन पए थाल्ने दिन व्यवस्था मिलाउने र पए थाल्ने ।
४. तेस्रो दिनमा ह्वितेसी गर्ने ।
५. चौथो दिन पए फाल्ने दिन ।
६. पाचौँ दिनमा प्रैटा गर्ने । विदा बाजी गर्ने थन्काउने ।

ह्विएमा अलैँ चाहिन्छ । पए थल्ने दिनमा तकराले ४ रोटी, १ बोटल रक्सी, धुप अक्षता लिई बाँसको थानमा गएर मृतकको नाम लिई वहाँको पएको लागि रोटी, रक्सी चढाई ८ हातको ८वटा आँख्ला भएको बाँस काटी ल्याउनु पर्छ ।

पए थाल्नुलाई पैडी ज्योतिषले पए चुँसीको लागि दिएको समयमा, आगनमा मान्द्रो घोप्टो गरी ओछ्याउने । त्यस माथी गुन्द्री, कम्बल, च्यादर आदि बिछ्याएर पश्चिमतर्फ एउटा सिरानी राख्ने । सिरानी माथी ८हातको बाँस अलैँ राख्ने । अलैँको

शिर पश्चिमतर्फ सिरानी माथी सुताई राख्ने । साथमा ८हातको नैनसुतको सेतो लुगा तयार गर्ने । कर्ता आँस्यो, चेली, छोरीहरूलाई दाजुभाइहरू, इष्टमित्रहरूलाई प्रसाद, रक्सी, अक्षता, फुल, सबै तयार गरेर त्यो ओछ्याएको मान्द्रो वरिपरि धुप बत्ती बाली राख्ने । करूको पिठो ३-४ किलो जति त्यसमा दुध, दही, घिउ, चिनी, गुड, खुदो मिलाई मुछेर राख्ने । त्यो पिठो सुर हाल्नुलाई हो । कर्ता देखि तकरालाई थालीमा अक्षता, फुल, भेटी, अनि एउटा पैरू अथवा एउटा (रूपा) तयार गरी राख्ने । उता तकराले एउटा ठुलो खाले चक्कु या खुकुरी ठोकनलाई एउटा मुडो तयार गरी राख्ने । अधि पैडी ज्योतिषले पए थाल्नुलाई दिएको समयमा आगनमा मान्द्रो बिछ्याउने । त्यसले दिन छोप्यो, भनेर बुज्नु पर्छ । यता ज्वाँइले कालो टिका बनाई, कर्ता परिवार दाजु भाइहरू, चेलीहरू र सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई कालो टिका लगाई दिने काम गर्ने । अब पए थाल्नु भन्दा पहिला लामा गुरूले कर्ता, छोरी, आँस्यो, दाजुभाइ, इष्टमित्रहरूलाई सन्देश दिनुहुन्छ कि, अब तपाईंहरू त्रीरत्न अर्थात बुद्ध धर्म र संघको शरणमा गएर, आफ्नो मृतकको आत्माले सुखवती भुवान प्राप्त गर्नु पवोस् भनि धूप बत्ती बालेर बुद्ध, धर्म र संघलाई कमसे कम तीन पाली ढोग्ने ।

लामा गुरू र ल्हेब्री गुरूले गरेको अर्घौँमा पच्यु गुरू छ भने पच्यु गुरूले नै ह्विए थाल्छ अथवा चुँसी गर्छ । लामा गुरू मत्रै छ भने लामा गुरूले आफ्नो विधि अनुसार पए थाल्छ । अब लामालाई ज्वाँइहरूले धूप, अक्षता, फुल, भेटी, सेलरोटी र रक्सी टक्काउँछ । सिउरी धुप हाले पछि लामा गुरूले पए थल्ने कार्य सुरु गर्छ । सङ्छेप जिल्लव

सडपो ज्योदपी मोलम छ्योपा जिल्लव सिरग्याम जिन्फेक पाठ पढी सकेपछि लामा गुरूले मृतकको नाम लिई (देम्बा) गर्नु पर्छ। देम्बाको अर्थ मृतकको आत्मालाई त्यहाँ बोलानु हो। यो देम्बा भनेको वाक्यमा लामा गुरूले ३ पाली पढ्नु हुन्छ। आखिरी पाली देम्बामा त्हरूले अलँको टुप्पोमा खुकुरीको अगाडिको भाग राखी मुडोले ठड्ड हान्नु र यता लामा गुरूले द्याँग्रो र झ्याली झ्याम्म बजाउनु पर्छ। उता विसाल स्युई बजाउने। यो सबै काम एक साथ हुन्छ।

त्यहाँ आगो सल्काई बालेको आगोको एउटा सिठो लामाको जग्गेमा, एउटा सिठो आँस्योको डेरामा, पच्यु छ भने पच्युको डेरामा, आस्योको डेरामा, भन्सारमा र चेलीबेटीको डेरामा पुच्याउनु पर्छ। त्यसरी बलेको सिठो आ-आफ्नो ठाउँमा बाल्छन्। तगराले बाँसलाई ८ ठाउँमा चिरा पारेर नैनसुतको कपडालाई त्यहाँ बाध्ने। लामा गुरूले हेथुनको पाठ गरी। मृतकलाई खाना खुवाई यता ज्वाँइले आगोको कोइला तयार पार्छन र कर्ता परिवार, चेलीहरू, दाजुभाइहरू, इष्टमित्रहरूले मृतकलाई भोजन गराउन शुरू गर्छन्। तगरा, चेलीबेटी, ज्वाँइ, दाजुभाइ, मिली (अलँ) को टुप्पोमा प्रसाद, खाता, छ्युट सजाइ च्याले बाँधेर घरको घुरीमा बाँधेर राख्छन्। यसरी बाँधेर राख्नुको अर्थ यो गुरूडको मौलिक संस्कार हो भनेर बुझ्नु पर्छ। यसरी संस्कारहरू गर्दा, ट्युलये प्ये क्थ्यलये क्ष्या भनेभै गाउँ र ठाउँ अनुसार अभ्यासमा धेरथोर फरक भए पनि मूल भावमा भने खासै फरक हुदैन।

तीन दिने हिएए

पहिलो दिन

लामा गुरूले पए थाले पछि पहिला दिनको पएको जग्गे तयार गर्छन्। तोर्मा (कैदु) बनाउने थङ्गहरू झुन्डाउने र आफ्नो किल्खोर सजाउँछन्। जग्गेमा चाहिने समानहरू लामा गुरूले ज्वाँइद्वारा कर्ताको घरदेखि ल्याउन लगाउँछन्। लामा गुरूको सम्पूर्ण जग्गेको काम सकेपछि लामा गुरूले कर्ताको परिवार, चेलीहरू, दाजुभाइ र आस्यो सबैलाई बोलाई केही धर्मको कुरा सुनाउँछन्। तीन दिनको पएमा पशु बलिको कार्य नगर्ने, चुरोट, तमाखु, मादक पदार्थ नखाने/नपिउने। समय समयमा जग्गेमा धूव बत्ती गर्ने। ढोग्न सक्नेले १०८ पटकसम्म ढोग्न सकेमा पुण्य प्राप्त हुनेछ। त्यो पनि भएन भने कमसे कम ३ पटक ढोग्नु पर्छ। आफ्नो पितृ मुक्तिको लागि पञ्चशीलको पालना गरी ऊँ मणि पद्ये हुँ को मन्त्र जप्ने।

पञ्चशीलका नियमहरू

१. बिना कारण प्राणी मार्ने, हत्या वा हिंसा नगर्ने।
२. अर्काको धनमाल स्वीकृति नलिइ नचोर्ने।
३. कसैलाई पनि भुटो ब्यबहार नगर्ने।
४. ब्यभिचार वा खराब नियत नगर्ने।
५. मद लाग्ने मादक पदार्थको सेवन नगर्ने।

अष्टशीलको नियमहरू

६. पञ्चशीलमा अरू ३ वटा शीलहरू थप्ने।
६. बिलासित बस्तुहरूको उपभोग नगर्ने।
७. दिनको एक छाक मात्र भोजन गर्ने।
८. कुनै पनि उपहार, मान, सम्मान र सेवा सत्कारहरू ग्रहण नगर्ने।

यसरी लामा गुरूले कर्ता, छोरी, आँस्यो र दाजुभाइलाई उपदेश दिए पछि कर्ताले जग्गेमा धूप, दीप गरी ढोग्नु पर्छ। आफ्नो पितृले सुखवती

भूवनमा बास होस् भनि, मन, बचन र कर्म शुद्ध गरी ऊँ मणि पद्मे हुँ भनेर जप्नु पर्छ। अनि मात्रै लामा गुरूले पढ्नु सुरु गर्छ। गुरूले आफ्नो चावी लामा गुरूलाई सिरमा राखी स्वयं गुरू पद्मसंभवको रूप धारण गरी पढाइ सुरु गर्छ।

यसरी पढाइ गर्दा, रम, यम, खम शब्द पढी बुम्बाको ठयुई पानीले जग्गेलाई शुद्ध गरी कर्ताहरूलाई पनि ठयुई पानी दिइन्छ। कोदोको जाँड अलिकति जसलाई (पाना) भन्छ। त्यसमा अलिकति मर्चा धुलो हाली त्यसले पितृ पूजा गरिन्छ।

अब गुरूले सब भन्दा पहिला च्यु-छेवा च्युको पे पढ्छन्। यसमा धेरैजसो पढ्ने शब्दहरू गुरूड भाषामा पढ्छन्। यसको साथ मृतक जसको पए गरिरहेको छ, उनको चित्त बिज्ञानलाई निम्त्याउँछ। साथमा घरको पितृहरूलाई पनि निम्त्याउँछ।

- सोल्जे गर्ने (पे) पढ्नु पर्छ। यो पे पढेर, जग्गेमा सबै पितृहरूलाई धुवाको सिलो दिइन्छ। पुराना पितृहरू जसलाई निम्त्याएको थियो, उनीहरूलाई बिर्सजन गराउछन्। तर जसको नाममा (पए) गरेको छ। उनको चित्तविज्ञानलाई तीन दिनसम्म त्यही राखिन्छ। च्याडपर
- पोले पछि उनलाई ३ दिनको पएको विधिविधानले नै मुक्ति गराउँछ।
- सेल्दो कोरब गाउँको सिमी भुमी र त्रिरत्नलाई मृतको मुक्तिको लागि प्रार्थना गर्ने।
- डारदो गर्ने। डारदोको अर्थ लामाको नाच (छम) नाच्ने। ताल बजाउने र गुरू टकपो, सिडदोम, मानिक नाच नाच्ने। मुखार, कदेन्बा, लेलागो, क्याप्टोसैकी, छामकोबा

पाठा पढी धर्म पालहरूलाई चार दिसामा राख्ने।

- ग्यलानेसी किताब पढ्ने। कर्ताहरूको रक्षाको लागी तोरमा भन्ने।
- सिरग्याम पाठ गरी धर्मापल र सिमे भुमेको पूजा गर्ने।
- स्याल्लेखाँको पाठ पढी मृतकको नाममा पूजा गर्ने।
- आफुले मानी आएको हिदम (इष्टदेव)को पूजा, मृतकको मुक्तिको लागि गर्ने।
- गुरू रिन्पोछेको पाठ पढी, मृतकको मुक्तिको लागी पूजा गर्ने।
- १०८ बत्ती बाली मरमे मलम पाठ गर्ने। मृतकलाई अँध्यारोमा बाटो पाओस्। ४२ वटा शान्तिको देवता ५८ कोर्धी देबताहरूले मृतकलाई बाटो देखाएर मुक्ति पावस् भनेर।
- बिहानपख फोलकै भनेर भातको सानो सानो डल्लो गरी, पूर्व, दक्षिण, पश्चिम र उत्तर दिसातिर फाल्ने। टोल या दोबाटोमा एउटा एउटा डल्लो दिने।
- किल्खारे जग्गेलाई टसी मंगल गरेर बिदा गर्ने।

दोस्रो दिन

पहिला दिनमा जस्तै दोस्रो दिन बिहान नयाँ किल्खोर जग्गेको लागि तोर्मा कैदु बनाई जग्गे तयार गरेर सजाउने। जग्गेमा चाहिने च्यु, अक्षता र अरू समानहरू ज्वाँइद्वारा मगाउने। यता लामा गुरूले (क्यानकोई) को पाठ गरे पछि ज्वाँइलाई बाहिर माटो खन्न पठाउने। २ पाथी जति मोटो ल्याए पछि किल्खोर नामको पाठ गरे पछि सुविधा

हुने ठाउँमा माटो बिछ्याएर चारपाटे मिलाए पछि त्यसको माथी (किल्खोर मण्डल वा दोर्जे गेटाम) लेखि त्यस माथी चोखो बुम्बा राख्ने (अथवा) डुन्डाकारीको रूपमा राखी बाहिर देखि पञ्चबुद्धको चित्र भएको गेबुले चारैतिर बारेर राख्ने । ४२ वटा शान्ति देव र ५८ वटा क्रान्ती देवको चकली (माईकिल) लगाएर चार सुरमा चार धर्मपालहरू राख्ने । यति सबै तयार भए पछि लामा गुरूले घरको कर्ता, छोरी, दाजुभाइ र अस्योलाई बोलाई जग्गेमा बसाली बत्ती धुप बाल्न पठाउने । त्यो पञ्चशील र अष्टशीलाई अमल गरी (छ्या) गर्ने त्रिरत्नको सरण परी प्रथना र (मनी जप्ने) बारे बताउँछन् । कोदोको जाँड अलिकति मर्चा मिलाएर गुरूले एउटा बटुकोमा राख्छन् । त्यसदेखि पितृ पूजा गनुपर्छ ।

- च्युछेवा पे पढ्ने र मृतकलाई फेरी निम्त्याउने । उनको चित्त बिज्ञानलाई किल्खोरमा जग्गेमा राख्ने । अरू पितृहरूलाई पनि निम्त्याउने ।
- सोल्जे पाठ गरी धूपको सिलो दिने र पुरानो पितृहरूलाई बिसर्जन गर्ने ।
- डारदो गर्ने । डारदोको अर्थ लामाको (छम) नाच गर्ने । तालहरू जस्तो गुरू टाकपो अनि सिडदोमा, मानिङ देवहरूको (छाम) नाचको ताल बजाउने । कदेन्बा, लेलाको, क्याप्टो सैकी इष्टदेवहरूको पुकार छामकोईब पढी धर्मपालहरूलाई चार दिशामा राख्ने ।
- ग्यालानेसी किताब पढी कर्ताहरूको रक्षाको लागी तोरमा फाल्ने ।
- सिरग्याम पाठ गरी धर्मपाल र सिमे भुमेको पूजा गर्ने ।

- स्याल्लेखाँको पाठ गरी पितृ मृतकको मुक्तिको लागी कामना गर्ने ।
- हिदम् (ईष्टदेव) को नाउमा मृतकको मुक्तिको लागी पूजापाठ गर्ने ।
- गुरू स्पोछेको पाठ गरी मृतकलाई मुक्ति हुन भनि सुनाउने ।
- तापके पाठ गरी ज्वाँइलाई बनमा पठाउने (प्ल) बनाउनलाई (नैरे) वा (एरा) र सकीको पात काठ काटनुलाई त्यतिखेर पनि ज्वाँइलाई ४ सेल रोटी १/२ बोटल रक्सी धूप अक्षता चढाएर मत्रै काट्ने ।
- दिपके पाठ गरी काटेर ल्यएको नैरेको काठ र (एरा)को काठलाई अडानमा लाने जनाउँछ । संगमा सखिको पात सिरो राख्ने ।
- आडकुर पाठ गरी (प्ल) डिकुरी बुनु पठाउने (प्ल)को तल भाडराको पाटो हाल्ने । बिचमा एराको काठ चार सुडम नैरे हाल्ने । बिचमा (सिरो)को पात हाली माथी (प्ल)को टाउकोमा छ्युट राखी बाँद्ने ।
- चेलीहरूले (प्ल) डिकुरीलाई नयाँ लुगा लगाएर पैराउने ।
- कर्ता, चेली, दाजुभाइ र अस्योलाई १०८ बत्ती बाल्न पठाउने । बाली सकेपछि छ्याप हाल्ने अनि मन्डाल चढाउने । कर्ताले ५ वटा बत्ती थालीमा राखी उचाल्नु पठाउने र लामा गुरूले मरमे मलामको पाठ पढ्ने ।
- ह्रि लिन जानुलाई लामा नाच्ने बेलामा, छोरीले प्ललाई ऋशा गर्नुपर्छ । त्यसको लागी पहिला नै चरेसको थाल, कचौरामा घिउँ हाली राख्नु पर्छ । त्यसै घिउँले ऋशा गर्नुपर्छ ।

- बर्सा हान्ने बेलामा, एउटा घोचाले एउटा सानो काठको फलेकलाई भुईंमा राखी फलेक माथी कर्ता, दाजुभाइ र अस्योले घोचाको टुप्पोले हान्नु पर्छ। यो काम (ह्रि) लिन जानु भन्दा पहिला गर्नुपर्छ। बर्सा हान्नेको अर्थ नरकको ढोका फोर्नु हो। यसबाट मृतकको चित्त विज्ञानले बाटो पाउछ। बर्सा हान्दा, क्रियापुत्रहरू र दाजुभाई अनि आखिरीमा आस्योले हान्दा, फलेक फुट्नु पर्छ। यो काम (पए) गर्ने मुल गेट बाहिर गर्नु पर्छ।
- ह्रि लिनुलाई पूर्व दिशा गरी लिनु पर्छ। लामा गुरुलेले ह्रि लिई सकेपछि ज्वाँइले एउटा चोखो गुन्द्री र चोखो कम्मल ओछ्याइ दिनु पर्छ। त्यस माथी लामाले नाचेर लिई सकेको ह्रि राख्ने। त्यसलाई लामाले भूतप्रेतदेखि छुट्टयाउने मन्त्र पढि भूतप्रेतसंग छुटाउँछ। त्यसलाई चेलीहरूले लावा, प्रसाद, रक्सी चढाई, त्यो प्रसाद फेरी ज्वाँइले त्यहाँ वरिपरि एउट ठाउँमा आगो फुकी सुर हाल्छन्।
- ह्रि ल्याएपछि लामा गुरुले (प्ल)मा मनि किताब पढि मनडोसी गर्छन्।
- (प्ल) राख्ने ठाउँमा आस्योले (स्योना पा) ३ पाली तुरूक तुरूक भुइंमा हाली (स्योन, पा) खसालेको ठाउँमा आँस्योले दाहिने खुट्टाको कुरकुच्चोले ३ पाली टेक्ने। त्यस्तै देब्रे खुट्टाको कुरकुच्चोले ३ पाली टेक्ने र त्यसमाथी (प्ल) डिकुरी राख्ने।
- लामा गुरुले आस्यो स्याङ्तरको पाठ गरे पछि, आँस्योले ल्याएको प्युरी पहुँलो (पाठ) लुगा प्लमा ओडाउने। त्यसपछि मृतकको मुक्तिको लागि मृत्युमन्त्र (सिताँडो) सुनाउने।

यसलाई (म्हो) ज्वाइले यसरी फलाक्नु पर्छ—
 चु आस्योप्युरी दि सबलिँब क्यो फलनइ
 भब । चु फोखँमा चदु । क्युफिमा थुनु ।
 प्रमा न्हँलदु । खुमा पोदु । इहमा थुलदु ।
 चु आस्योप्युरीइ प्रभावजिइ सँर मैब यौँदु ।
 क्याँखौँ क्याँफिह अलमल अतनि सरसर
 खेमानेदि इयालने । किह भूतप्रेत दे पिचासलि
 अप्रदु । भगवान बुद्धये कोखर याइ बास किनु ।
 प्रबछ दे रिँबछ किह भोइर यादु । त्हुँबछ दे
 ह्रिँबछ किह परिवारफिर लातेइर यादु ।

- ग्याल तोबा, कर्ता र आस्योको पितृहरूको नाम सुनाउने।
- सातो बोलाउनेको लागी पोउचु नामको किताब पढेर सातो बोलाउदा जुन मृतकको (पए) गरेको छ तिनको चित्त विज्ञान मत्रै बोलाउने हो। अरूलाई पन्छाउनु पर्छ।
- मृतकको सातो नराम्रो चिजहरूले नरोकोस भनी, सुरग्यामको पाठ गर्ने।
- छिरकोल पाठ गरी छोक चढाउने।
- स्याल्लेखा र डबाकोल छोडी सातो बोलाउने।
- डबाकोल छोडेर पनि कुनै कारणले सतो अपना भने (हिजीकोल) छोड्ने।
- सातो बोलाए पछि इष्टदेवहरूलाई बिदा दिने।
- सैह पाठ पढी धूप हाली सिलो दिने। बाहिरा सुर हाल्नु पठाउने।
- तोरमा छ्यासुमपाठ पढी पिरूवा चिजहरूलाई भाग दिने।
- काडनी पाठ गरी यमाराजलाई बुजाउने।
- सिठो पाठ गरी ८४मा नपर्नु। मुक्त हुनु भनि मृतकलाई सुनाउने।

- सैता पाठ गरी मृतकको नाममा सुन, चँदि, पैसा, भाँडा, लुगा, खाने, चिज, सबै दान गर्ने ।
- ट्होकैँ दिने पाठ पढी मृतकको लागि खना खुवाउने र सुर हाल्नु पर्छ ।

तेस्रो दिन

- च्याङपर पहिला दिनमै स्थापना गरी राखी सकेको हुन्छ ।
- चाखोर पाठ गर्ने र च्याङपरलाई वाङ दिने ।
- डेल्वा रूठु पाठ गरी मृतकको चित्त विज्ञानलाई ६ लोकमा जन्म नहुनु भनी सुनाउने ।
- प्रिगी गर्ने पैडी ज्योतिषले दिएको समय अनुसार, भन्सा घरदेखि एउटा चोखो ताउलो डाडु, पनियो, ओदान जम्मा गरी अलग राख्नु पर्छ । त्यसलाई पच्चुगुरूहरू छ भने पए फालेको राती था-क्याराब गर्दा चाहिन्छ । लामा गुरू मत्रै छ थसौँ फल्दा चाहिन्छ ।
- डटाल किताब पाठ गरी मृतकको चित्र विज्ञानलाई नर्कलोक, प्रेतलोक, पशुलोक देखी छुटाइ सुखवती भुवनमा पठाउदा, लामा नाच्छ ।
- १०८ बत्ती बाली मृतकको चित्त बिज्ञानलाई उज्यालो दिने । ४२ वटा शान्ति देव ५८ वटा क्रोधी देवहरूलाई मनाउने र प्रथाना गर्ने मृतक मुक्तिको लागी ।
- छैता पिले पाठ गरी मृतकको चित्त विज्ञानलाई आर्शिवाद दिने ।
- (नेलुङ्) च्याङपर होरस्यो पाठ गरी च्याङपर पोल्ने र मृतकको चित्त बिज्ञानलाई सुखवती भुवानमा पठाउने ।
- पलखी खु पाठ गरी मृतकको चित्त विज्ञानलाई प्रसाद खुवाउने र सुर हाल्ने ।
- परिवारजनले मृतकलाई अन्तिम भोजन (फिकैँए) दिने र सुर हाल्ने ।
- तोरमा लामतेन पाठ गर्ने । पए सेलाउनको लागि अलँ भार्ने । लामा नचदै, अलँ लिएर त्हर अगाडि हिँड्छ । त्यसपछि बाटो समात्ने मान्छेहरू सहित पश्चिम दिशातिर जान्छन् ।
- बर्सा हान्ने बेलामा, एउटा घोचाले एउटा सानो काठको फलेकलाई भुईँमा राखी फलेक माथी कर्ता, दाजुभाइ र अस्योले घोचाको टुप्पोले हान्नु पर्छ । यो काम (पए) लेसिँमा जानु भन्दा पहिला गर्नु पर्छ । बर्सा हान्नेको अर्थ नरकको ढोका फोर्नु हो । यसबाट मृतकको चित्त विज्ञानले बाटो पाउछ । बर्षा हान्दा, क्रियापुत्रहरू र दाजुभाई अनि आखिरीमा आस्योले हान्दा, फलेक फुट्नु पर्छ । यो काम (पए) गर्ने मुल गेट बाहिर गर्नु पर्छ ।
- पए सेलाउन जाँदा, क्रिया पुत्रले, धनुष काँड हान्नु पर्छ । यसरी हान्दा, पूर्व, दक्षिण, पश्चिम, उत्तर दिसा, आकास र जमिन तर्फ हान्छ । यो पनि चारै ढोका खोल्नु हो । पए सेलाउने ठाउँमा आस्यौँको स्यानो पा (ठेटी) लामा गुरूले केही मन्त्रको शब्द पढे पछि । त्यस (ठेटी)लाई घुमाएर फालीदिन्छ । यसले शुभ अशुभ जनाउँछ ।
- पए पश्चिम दिशातिर सेलाउछ । सेलाउदा (ह्रि फुरबा) पाठ गर्नु पर्छ । प्लमा राखेको कपडालाई पोको पारेर आस्यौँको पाठमा राखि दुइ जना ज्वाइहरूले एक एक वटा टुप्पमा समातेर हल्लाएर समापन गर्ने ।

- पए सेलाए पछि टशीमंगल गर्ने ।

पा (ठेटी) फाल्ने बारे

- यसरी फाल्दा, ठेटीको मुख सिदा अगाडि भए राम्रो । ठेटीको मुख उल्टो पछाडी फर्कायो भने असुभ मानिन्छ । ठेटीको मुख दाहिनी हाततिर भए आँस्यो पिछ्छ । ठेटीको मुख देब्रेतिर भयो भने छोरी पिछ्छ भने मान्यता छ । पए सेलाउने ठाउँमा ज्वाँइले आगो बाली फोहर मैलाहरू जलाउने । क्रिया पुत्रले कपाल काट्ने र आस्यौंले दाजुभाइहरूलाई चन्दनको टिका लगाई शुद्ध गरिन्छ । त्यस पछि घरतर्फ फर्किन्छन् ।
- पए सेलाएर पछि कर्तालाई किल्खोर जग्गेमा बिदा, गर्नका लागि टसीमलम गर्छ ।
- जहाँ बुम्बा, डुन्डाकारी र मडकिल ४२ वटा शान्ति देव ५८ वटा क्रोधी देव राखेको ठाउँमा लामा गुरूले शान्तिका लागि थरो पाठ गर्नुपर्छ ।
- त्यसपछि लामा गुरूले चोखो थासौं फाल्छ । थासौंको कैदु १२ ल्होमा पनि शुभ र अशुभ हेरिन्छ । अशुभ देखिए ग्रह शान्ति गर्नु पर्छ । त्यसपछि थासौं (कैदु)लाई एउटा (च्यामले) मा राखी आगनदेखि माथी पिडीमा चदेर सिडिमा राख्छ । चोखो पानीको आडखोरा घर भित्र बाहिर छट्काएर शुद्धी गरिन्छ । कर्ता, दाजुभाइ, चेली सबैलाई त्यो थाँसौं कैदु माथी हात खुट्टा सिर चोखो गरी शुद्धी गरिन्छ । थाँसौं कैदुको च्यामले डहार तीन दोबाटोमा फाल्ने चलन छ ।

टिको फुकाउने बिधि

- पैडी ज्योतिषले दिएको समयमा गुन्दी बिछ

याई दिने । त्यसले दिन छोप्छ । टिका फुकाउने बेला कर्ताहरू कर्ता कुन दिशा मुख गरेर बस्ने त्यो (पैडी) ज्योतिषले बताउँछ । त्यस अनुसार कर्ता परिवार बस्ने । आस्यौंले (डेडो-पाडो) गरी टिका फुकाउँछ । त्यस समयमा लामा गुरूले कर्तालाई परिवारलाई आर्शिवाद दिन्छ । कर्ताले आस्यौंलाई सोधी कति खर्च भएको छ क्रमू क्रेगीमा भनि कर्ताले हिसाब लिई राखेको हुन्छ ।

- आस्यौंले कर्तालाई गाउँ ठाउँको चलन चल्ती अनुसार टिका फुकाई शुद्ध गर्ने काम गर्दछन् । अन्तमा, आस्योलाई टिका फुकाए वापत सम्मानसहित क्रमू क्रेगि गरी उम्काउने चलन रहेको छ ।
- लामा गुरूहरूलाई आफ्नो इच्छा अनुसार दान दक्षिणा दिइन्छ ।
- दानलाई सन्तोषजनक स्वीकार गरी त्यसलाई त्रिरत्नलाई अपर्ण गर्नुपर्छ ।
- छोरी जुँवाइलाई सम्मानसाथ क्रमू क्रेगी गरी उम्काइन्छ ।
- सोग्यालाई पनि परम्परा अनुसार क्रमू क्रेगी गरी उम्काइन्छ ।
- तहक्रलाई पनि ससम्मानको लागि क्रेगि गरी उम्काइन्छ ।
- अन्त्यमा (पए) सिदिको भोली पल्ट (प्रेएट्ह) गर्ने चलन छ । जुन कुरा मैले पहिले पनि लेखेको छु । आएको इष्टमित्र दाजुभाई समाजलाई मासु भात खुलाई बिदा गर्ने चलन छ ।
- पएमा धेरै खर्च हुने भएकाले ह्योखुसी) गर्ने चलन छ । ह्योखुसीको अर्थ धन पैसाको सह

२०६४ बैसाख ३१ गते सोमवार लामा गार् रत्ना छेवाङ् द्वारा रिन्चेन त्सेरज्योत्को थोमिक (पद्मार्ण) प्राप्त गरेको लामा दोरजे जिग्मेद लिङपा (स्या. नैना सिङ्-गुरुङ्)

बटुल्ने हो । पए फालेको ३ दिनमा ह्योङ्खुसी गछ्छ भने, दिन हेर्नु पर्देन । धेरै पछि गर्ने हो भने दिन हेर्नु पर्छ । ह्योङ्-खुसी गरेपछि ३ दिनसम्म घर बार्नु पर्छ ।

सारंशमा पए

गुरूड जातिको पएको सारंशको बारेमा भन्नु पर्दा, शताब्दीऔं पहिला कुनै गाँउमा एउटा घरमा बुढो बुढि रहेछन् । बुढो अलिअलि बिमार रहेछ । उपचार गर्दागर्दै बुढोको मृत्यु भएछ । मृत्यु भए पछि परम्परा अनुसार घाटमा अन्तेष्टि गरेपछि ३ दिनको सिमिकै दिए । मृतकको पए गर्ने बारेमा घरपरिवार सबै भेलाभई छलफल भयो । बुढि बजैले के भन्नु भयो भने, पैन म पनि अब ८० कटिसक्यो । अब कतिनै बाचाँला र? म मरे पछि बाजे र मेरो सङ्गै पए गरी दिनु । यसरी उनले आफ्नो कुरा राखेपछि । त्यो पैन भन्ने शब्द अपभ्रंश हुँदै पए भन्ने शब्द भएको हो भन्ने भनाइ रहेको छ । गाउँ छिमेकमा सबै जातजातिको बसोबास हुन्छ ।

पल्लो गाउँ, उपल्लो गाउँ, त्यसैगरी गाउँबेशीको हुन्छ । पल्लो गाउँको एउटा घरमा बुढो बाजे रहेछ । उनी लगभग ८७ वर्ष उमेरको रहेछ । उनी भदौको १० गते शुक्रबार बित्नु भएको रहेछ । उनको पार्थिक शरिर घाटमा अन्तेष्टि गरे पछि फेरी गुरूड जातिको परम्परा अनुसार ३ दिने सिमिकै दिए । त्यसपछि बाजेको पएको लागि घर परिवार र दाजुभाइ भेलाभई सल्लाह गर्दा, बाजेको कान्छा छोरा मुलानमा भएकोले आगुम् कान्छो छोरा आउँछ तब

बाजेको पए गर्ने भन्ने सल्लाह भएकोले आगुम् भन्ने शब्द बिस्तारै अपभ्रंश हुँदै आर्घो भएको हो, भन्ने कुरा बुढो पाकाहरूले भनेको सुनेको श्रुति परम्परा रहेको छ ।

२५७०औं बुद्धजयन्तीको पावन अवसरमा देश बिदेशमा रहनु भएका सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा सुस्वास्थ्य, सुख, शान्ति, उन्नति, प्रगति, समृद्धि तथा दीर्घायुको लागि हार्दिक मंगलमय शुभकामना ! भगवान बुद्धको उपदेशले सबैको कल्याण गरून् ।

(कास्की, मादी गाउँ पालिका तप्राङ् ६, हाल पोखरा नगर पालिका फुलबारी ११, जनपथ टोल निवासी बरिष्ठ लामा नैनासिँ गुरूड (दोर्जे लोपन) दोर्जे जिग्मेद लिङपा लेखक, ज्योतिष, समाज सेवी एव भारतीय सेनाको अवकास प्राप्त सुबेदार मेजर अनरेरी कप्तान हुन् ।)

फोन: ०९७७-९८२९१५०४४५
contactbdl2567@gmail.com
<https://buddhismlibrary.org>